

Mierzwiński, Henryk

"Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918-1939", Eligiusz Małolepszy, Częstochowa 1996 : [recenzja]

Mazowieckie Studia Humanistyczne 3/2, 178-181

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Eligiusz Małolepszy, *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, Częstochowa 1996, str. 163.

Do rąk czytelników, a szczególnie historyków oraz studentów dotarła kolejna publikacja Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie – *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, autorstwa Eligiusza Małolepszego. Praca została przyjęta do druku po recenzji dokonanej przez Włodzimierza Pawluczuka i Henryka Rechowicza, co jest godnym podkreślenia zwyczajem tegoż wydawnictwa. Należy także zauważyć, że tego rodzaju przedsięwzięcia popiera również, poprzez ich subsydiowanie, Wydział Kultury Fizycznej i Sportu Urzędu Miejskiego w Częstochowie.

Eligiusz Małolepszy dostarczył nam całościowe, źródłowe opracowanie dotyczące kultury fizycznej, z ukierunkowaniem na przysposobienie wojskowe, w Częstochowie i powiecie częstochowskim w okresie II Rzeczypospolitej. Jest to pierwsze syntetyczne ujęcie kultury fizycznej tego ważnego w dziejach Polski okresu, dotyczące Ziemi Częstochowskiej. Dobrze się stało, że książkę niniejszą napisał mieszkaniec Częstochowy, a zarazem historyk kultury fizycznej, absolwent Akademii Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, adiunkt w Zakładzie Kultury Fizycznej Wyższej Szkoły Pedagogicznej, który jest już autorem wielu artykułów z zakresu dziejów Ziemi Częstochowskiej oraz historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na tym terenie¹.

Należy podkreślić, że zarówno Częstochowa, jak i jej dzieje nie tylko w walce o niepodległość I Rzeczypospolitej czy też jako bastion w utrzymaniu tożsamości narodowej i religijnej Polaków zasługują na zainteresowanie. Również w innych dziedzinach miasto to ma swoje chlubne osiągnięcia, w tym również w zakresie kultury fizycznej, która – jak wykazał E. Małolepszy – ma ścisły związek z walką o odzyskanie, a następnie utrzymanie niepodległego bytu narodowego. Z dotychczasowych opracowań, dotyczących interesującej nas problematyki na szczególną uwagę zasługują: nie opublikowana praca Jana Nowaka, ukończona w 1973 r., podejmująca zagadnienia ruchu sportowego w Częstochowie w latach 1887–1939², prace Zofii Jarzyn i Marka Szczyrkowskiego, dotyczące zagadnień wychowania fizycznego w szkolnictwie częstochowskim i działalności

---

1 Zob. E. Małolepszy, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Ziemi Częstochowskiej w latach 1906–1993. Zarys dziejów*, Częstochowa 1994; tenże, *Z dziejów kolarstwa częstochowskiego (do 1914 roku)*; oraz *Zarys dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Częstochowie i na Ziemi Częstochowskiej w latach 1906–1939*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe AWF Katowice” 1993, s. 95–108.

2 J. Nowak, *Ruch sportowy w Częstochowie w latach 1887–1939* (praca doktorska), AWF Wrocław 1973.

Robotniczego Klubu Sportowego „Raków” w latach 1918–1939³, oraz opracowania zwarte i artykuły – Andrzeja Konecznego, Karola Krawczyka i Franciszka Sobalskiego⁴. Opracowania powyższe dotyczą przede wszystkim samej Częstochowy, w minimalnym zaś zakresie powiatu częstochowskiego. Mają charakter wybiórczy i nie wszystkie – jak podkreślono – zostały opublikowane.

Na szczególne podkreślenie zasługuje kompleksowe wykorzystanie przez autora zbiorów archiwalnych. Eligiusz Małolepszy sięgnął zarówno do archiwów państwowych – centralnych i lokalnych, jak i archiwów specjalistycznych, a także kościelnych. Dokonał gruntownej kwerendy w 5 archiwach i w zbiorach źródłowych 6 bibliotek. Szczególnie dużo materiałów źródłowych odnalazł w Archiwum Akt Nowych. Najbardziej wartościowymi okazały się źródła zawarte w zespołach: Związku Harcerstwa Polskiego (1913–1939), Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (1928–1939), Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1917–1939) oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1918–1939).

Z materiałów przechowywanych w Centralnym Archiwum Wojskowym autor wykorzystał akta zgromadzone w zespole Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego (1927–1939).

Szczególnie zasobne w interesujące autora materiały okazały się archiwa państwowe w Kielcach i Częstochowie. W archiwum kieleckim Małolepszy gruntownie wykorzystał zespół akt Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego (1918–1939). Bardzo cenne okazały się materiały dotyczące działalności klubów sportowych: Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Związku Strzeleckiego, Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej oraz organizacji i stowarzyszeń działających w środowiskach wiejskich powiatu częstochowskiego. Natomiast w Archiwum Państwowym w Częstochowie autor przebadął zespoły akt: Magistratu Miasta Częstochowy, Starostwa Powiatowego Częstochowskiego (1918–1939) i Starostwa Grodzkiego Częstochowskiego (1934–1939).

Niezwykle cenne materiały dotyczące działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej autor odnalazł w zasobach Częstochowskiego Archiwum Diecezjalnego. Znajdują się tam również pełne zbiory prasy katolickiej, zwłaszcza wychodzącej w Częstochowie.

Bogaty materiał archiwalny Małolepszy uzupełnił źródłami bibliotecznymi pochodzącymi ze zbiorów: Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Uniwersytetu War-

---

³ Z. Jarzyn, *Przyczynek do dziejów Robotniczego Klubu Sportowego „Raków” w okresie międzywojennym*, AWF Katowice 1975; M. Szczyrkowski, *Rozwój wychowania fizycznego w szkolnictwie częstochowskim w latach 1918–1939* (praca magisterska), Częstochowa 1988.

⁴ A. Koneczny, K. Krawczyk, *Piłka jest okrągła. 50 lat piłkarstwa w województwie katowickim*, Katowice 1971; F. Sobalski, *Miasta i gminy powiatu częstochowskiego w świetle kwestionariuszy z 1931 r.*, „Ziemia Częstochowska”, t. 11, 1976, Częstochowa 1976.

szawskiego, Biblioteki Śląskiej w Katowicach, Biblioteki Miejskiej w Częstochowie i Bibliotek Miejsko-Gminnych w Kłobucku i Krzepicach.

Autor wykorzystał też wiele źródeł drukowanych (druki okolicznościowe, pamiętniki, kroniki, prasa), a także – co należy szczególnie podkreślić – nowe źródła, takie jak wspomnienia, relacje ustne itp.

Materiał źródłowy został uzupełniony ponad stoma pozycjami stosownej literatury, w tym cennymi opracowaniami m.in.: Jerzego Gaja, Kajetana Hądzelka, Kazimierza Toporowicza, Bogdana Tuszyńskiego, Ryszarda Wroczyńskiego i Henryka Rechowicza⁵.

Praca Eligiusza Małolepszego została podzielona na siedem rozdziałów. W rozdziale pierwszym autor dokonał zarysu dziejów powiatu częstochowskiego w latach 1918–1939. Są tu informacje o uwarunkowaniach społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturalnych tego okresu. Stanowi on więc podstawę do omówienia problematyki zawartej w rozdziałach kolejnych.

Rozdział drugi przedstawia stan obiektów i urządzeń sportowych, mających wpływ na tempo rozwoju kultury fizycznej i przysposobienia wojskowego.

Treścią rozdziału trzeciego jest ewolucja struktury organizacyjnej wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego w Polsce, z podziałem na dające się wyraźnie wyodrębnić dwa okresy, tj. do 1926 r. i lata 1927–1939.

Rozdział czwarty zawiera omówienie wychowania fizycznego i sportu w szkolnictwie powszechnym, zawodowym i średnim oraz stan higieny i opieki lekarskiej w szkolnictwie.

Problematyka rozdziału piątego jest skupiona wokół rozwoju sportu szkolnego w Częstochowie i powiecie częstochowskim w latach 1918–1939. W tym rozdziale autor omówił działalność klubów sportowych, ruch sportowy wśród ludności żydowskiej oraz dokonał próby bilansu osiągnięć sportu częstochowskiego.

W rozdziale szóstym została przedstawiona rola wychowania fizycznego i sportu w działalności towarzystw społecznych, młodzieżowych i robotniczych, głównie w Polskim Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Męskiej i Żeńskiej oraz Związku Harcerstwa Polskiego.

Rozdział ostatni został poświęcony przysposobieniu wojskowemu i działalności stowarzyszeń paramilitarnych, społecznych, młodzieżowych oraz w środowisku szkolnym. Szczególne miejsce w tym rozdziale zajmuje Związek Strzelecki, który spełniał rolę wiodącą w tej dziedzinie.

---

⁵ J. Gaj, *Główne nurty ideowe w ZHP w latach 1918–1939*, Warszawa 1966; J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce w XIX i XX wieku*, Poznań 1991; K. Toporowicz, *Eugeniusz Piasecki (1872–1947). Życie i dzieło*, Kraków 1988; B. Tuszyński, *Sprintem przez prasę sportową*, Warszawa 1979; R. Wroczyński, *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985; H. Rechowicz, *Polska kultura fizyczna na Śląsku Górnym i Cieszyńskim do 1939 roku*, Katowice 1991.

Zasadnicza część książki została poprzedzona mapką powiatu częstochowskiego z lat 1918–1939 oraz wstępem, znakomicie wprowadzającymi w jej treści.

W zakończeniu autor dokonał udanej rekapitulacji. Zamieścił też bibliografię, wykaz skrótów użytych w pracy, streszczenia w językach kongresowych i – co jest niezwykle cenne – indeks nazwisk.

Do takiego ujęcia tematyki trudno mieć poważniejsze zastrzeżenia. Przyjęty układ problemowo-chronologiczny sprawił, że praca jest spójna wewnętrznie, a tok narracji logiczny i konsekwentny.

Należy podkreślić dużą samodzielność sądów autora, który nie ogranicza się do faktografii, stawiając tezy, wysuwając wnioski, polemizując z opiniami innych. Bardzo solidnie wygląda baza źródłowa i w zasadzie trudno znaleźć w niej jakieś luki. Na uwagę zasługuje też poprawny „warsztat” naukowy, mający swoje znakomite wzorce w krakowskiej szkole historycznej. Książka może stanowić przykład dla innych badaczy szeroko pojętej kultury fizycznej.

Autor nie popadł także – co się często zdarza w pracach dotyczących problematyki regionalnej – w zbytnią zależność od źródeł, wykazując nie tylko samodzielność sądów, ale i umiejętność posługiwania się źródłami. Czasami zbyt duża dokładność autora doprowadziła go do ujęć truistycznych, wszak np. wiadomo, że Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego znajduje się w Krakowie, a Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie. Szkoda też, że zamiast „Bibliografii” (co nie jest zresztą w tym wypadku pojęciem zbyt adekwatnym, jakkolwiek wielu autorów popełnia ten błąd) nie zamieszczono „Wykazu źródeł i literatury” (czy też używając zamiennie: „Wykazu źródeł i opracowań”, czy po prostu: „Źródła i literatura”). Podanie nazw archiwów i zespołów źródeł (także źródeł nowo wytworzonych) zajęłoby zapewne nie więcej niż 1–2 strony. Są to jednak w stosunku do całej książki tylko drobiazgi, bo ostatecznie można sobie odtworzyć archiwa i zespoły akt z przypisów. Generalnie jednak praca jest bardzo udana, wartościowa zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym, dlatego też sponsor i Wydawnictwo mogą czuć się usatysfakcjonowani, że przyczynili się do powstania dzieła o wielkiej wartości naukowej i społecznej.

Henryk Mierziński